

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA JA EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

VÄRSIMÕÖT JA HÕIMUTUNDED: KVANTITEEDIREEGLID EESTI REGILAULUS

MARI SARV

Käesoleva artikli eesmärgiks on näidata, millistel asjaoludel on karjala regilaulude põhjal välja selgitatud ja kalevalamõõdule iseloomulikuks peetavad nn kvantiteedireeglid omandanud võtmepositsiooni eesti regilaulu kirjeldamise kaanonis ning mil määral regilaulu kvantiteedireeglitest lähtuvad meetrikamääratlused on kooskõlas või vastuolus tegeliku värsistatistikaga. Viimase osas tuginen oma analüüsile, mis hõlmab 500 regilauluvärsi peaaegu igast Eesti kihelkonnast (Sarv 2008: 16–46).

Kui kalevalamõõdu puhul vastanduvad rütmi loomes pikad ja lühikesed sõnarõhusilbid, siis eesti regilaulus on rõhusilpide pikkust (kvantiteeti) arvestav kalevalaprintsiip segunenud silbilis-rõhulise rütmiprintsiibiga, kus silbi pikkusi arvestamata püütakse mitmesilbiliste sõnade rõhusilbid ühitada värsirõhkudega. Erinevus kahe printsiibi vahel avaldub lühikeste sõnarõhusilpide paigutuses: kalevalamõõdu puhul paigutatakse need trohheilise rütmiga värsi nõrkadesse (värsirõhututesse) positsioonidesse¹, silbilis-rõhulise värsimõõdu korral värsi tugevatesse (värsirõhulistesse) positsioonidesse². Mõlemat tüüpi värsse – nimetagem neid vastavalt murtud värssideks ja rõhulis-

¹ Kuna värsirõhud ja sõnarõhud ei lange selliste värsside puhul kokku, on neid nimetatud rõhulibistusega värssideks või ka murtud värssideks.

² Kalevalamõõdu puhul loetakse traditsiooniliselt esimene värsijalg (s.t värsi kaks esimest positsiooni) vabalt täidetavaks; olen ka oma analüüsis värsi alguspositsioonide silbi pikkused vaatluse alt välja jätnud.

teks värssideks – esineb regulaarselt kogu Eesti regilauludes, kuid nende osakaalud erinevad piirkonniti ning on omavahel negatiivses korrelatsioonis: mida rohkem on mingi piirkonna lauludes murtud värssse, seda vähem on seal rõhulisi värssse ja vastupidi. Murtud värsside osakaal vaadeldud kihelkonnakogumeis varieerub kolmest protsendist kolmekümne viieni, rõhuliste värsside oma kümnest protsendist neljakümne kolmeni. Esitatud kaardilt on näha, et umbes kolmandikul Eesti alast on regilauludes murtud värssse rohkem kui rõhulisi (ülekaalus on kalevalamõõduline printsiiip) ning ülejäänud kahel kolmandikul on rohkem rõhulisi värssse (ülekaalus on sõnarõhuline printsiiip). Nii kalevalamõõdu kui ka silbilis-rõhulise värssimõõduga sobivad nn normaaltrohheilised värssid, kus lühikese silbiga algavaid sõnu värsi algusest kaugemal ei ole, selliseid värssse on lauludes tavaliselt üle poole.³

Eesti regivärssis segunenud kalevalamõõduline ja sõnarõhupõhine rütmiprintsiiip on olnud kumbki eri aegadel kesksel kohal ka eesti regivärssiteoorias. XIX sajandi regivärssiteooria, mis arenes koos eesti keele grammatika mõistmisega, määratles eesti regivärssi silbilis-rõhulise trohheusena, kuhu on rütmi elavdamiseks põimitud sisse daktüülisi värssse. Arvati ka, et silpide pikkus selles ei mängi erilist rolli.⁴ XX sajandil juurdus soome regivärssiteooria eeskujul veendumus, et eesti regivärss on kalevalamõõduline. Regivärssidiskursuses omistati eriline tähtsus kalevalamõõtu kirjeldavaile nn kvantiteedireeglitele, mis üldiselt ka sõnastati ajastule iseloomulikus normatiivses kõnepruugis.

1880. aastatel tegeles Matthias Johann Eisen „Kalevala” tõlkimisega (see ilmus aastatel 1891–1899). Tõlkekatseid on ta näidanud oma heale sõbrale Kaarle Krohnile, kes talle nende kohta Helsingist 22. jaanuaril 1890 kirjutab:

„Näib, et Sina oled järginud Kreutzwaldi Kalewipoja värssimõõtu, kuid see ei ole sama, mis Kalevala oma. Kalevala värssimõõdus tuleb arvestada kahte seadust:

lühike (konsonant + vokaal) esisilp ei tohi olla tõusus (*arsis*), näit.

Nõnda kuulsin kõneldawat

Teadsin laulu lasetawat.

pikk (loomult või positsioonilt) teine silp ei tohi olla langus (*thesis*), näit.

Kawe Luonnotar kaunike

See pidas pikka puhkusta.

NB! Esimeses värssijalas ei ole vaja neid seadusi järgida. Niisiis on õige:

Tuli suure tuule hoogu

Oh Ukko ülijumal sa.

(viimane sõna (nii nagu sa) ei tohiks siiski olla ühesilbiline). Esimeses värssijalas võib olla ka rohkem silpe. On õige:

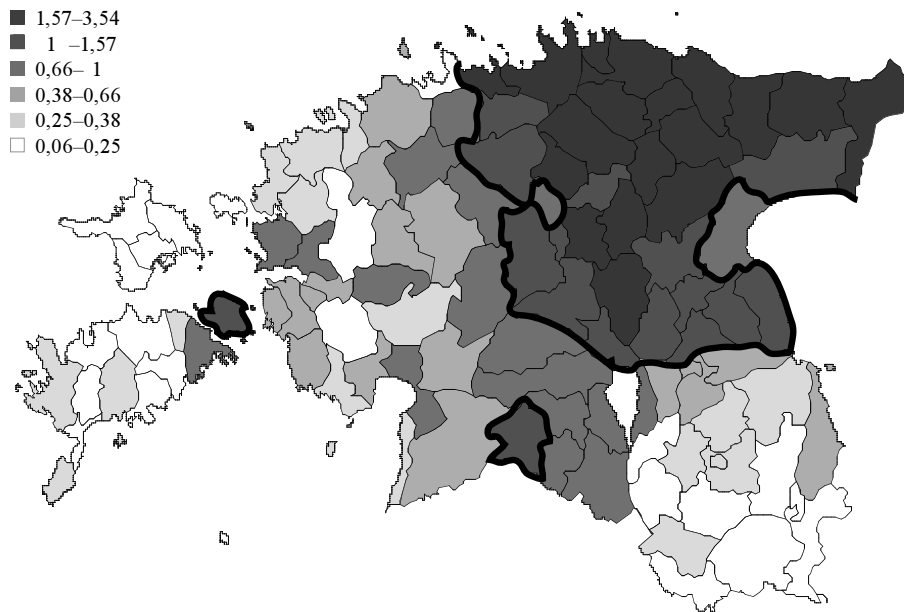
Oli aga / neitsi ilma tütar (tütar siiski siia ei sobi).

Eesti rahvalauludes (Vana kannel) rikutakse sageli seadust § 1), harve mini seadust § 2). Arvan ka, et eesti keeles on raske neid seadusi üldse mitte rikkuda, kuid minu meelest tuleks [„Kalevala” tõlkimisel] rikkumist vältida nii palju kui võimalik” (EKLA, f 25, m 7:1, l 4/7).⁵

³ Pisut alla poole on selliseid värssse Võrumaa lauludes, kus värssiehituse põhimõtted on üleüldse veidi teistsugused.

⁴ Selle teooria kujunemist käsitleb põhjalikult oma doktoriväitekirjas Taive Särg (2005: 72–89).

⁵ Tänan siinkohal Kadri Tamme, kes juhtis mu tähelepanu sellele kirjale.

Kaart. Murtud ja rõhuliste värsside vahekord (esinemisprotsentide jagatis) eesti regilauludes. Tumeda joonega on ala, mille regilauludes on ülekaalus murtud värssid (kalevalaprintsiip), eristatud alast, kus ülekaalus on rõhulised värssid.

1902. aastal avaldab Kaarle Krohn oma isast Julius Krohnist järele jäänud rahvalaulu-uurimuse, kus viimane tõdeb, et Arvid Genetzi sõnastatud kalevalamõõdu kvantiteedireeglid kehtivad ka eesti regilauludes (Särg 2005: 94). Sellest ajast alates kuni tänase päevani välja on eesti regilaulu pea kogu sellealases kirjanduses kirjeldatud kui kvantiteedireeglitel põhinevat neljalgset trohheust, mõnikord on kõrvalise tegurina ära nimetatud ka eesti või lõunaeesti laulude mõningane reeglitest kõrvalekaldumine.

Julius Krohni tees eesti ja soome regilaulu värsimõõdu ühtsuse kohta jõudis *soome silda* pidi üsna kiiresti Eestisse. XX sajandi alguses elavnesid kultuurisidemed Soomega, mitmed kirjandusrühmituse Noor-Eesti liikmed õppisid Helsingi Ülikoolis, läbides Kaarle Krohni käe all rahvaluulestudiumi. Nooreestlaste poeetiliseks ihalusobjektiks kujunesid regivärsilised rahvalaulud ja „Kalevala” (Mirov 2006: 573). Soome regivärsiõpetuse mõjul hakati ka Eestis rahvalaulu etaloniks pidama kvantiteedireeglitel põhinevat regivärssi, kvantiteedireeglitest kõrvalekaldumisi tõlgendati eksimustena.

Kõige fanaatilisem kvantiteedireeglite idealiseerija oli Johannes Aavik, kes neid esmalt eestlastele üldse tutvustas (vt lähemalt Särg 2005: 95), seejärel üritas parandada nii „Kalevipoega”⁶ (vt lähemalt Mirov 2006: 574) kui ka rahvalaule (Aavik 1919: 159–165; vt ka Mirov 2002: 267–274), propageeris regivärsi ilulugemisel skandeerimist, pidas regivärsilise kunstluule ainuvõimali-

⁶ J. Aavik (1933: 24) võtab oma suhtumise „Kalevipoega” kokku järgmiselt: „„Kalevipoeg” on eesti viletsuse, armetuse, hõreduse, viriluse, lodevuse, lohakuse, maitsetuse ja puuduliku keeleoskuse hästivastav symbol ja jäädav mälestusmärk.”

kuks vormiks kalevalamõõtu (Aavik 1919) ning kritiseeris karmilt, kui mõni luuletaja oma regivärsijäljendustes kvantiteedireeglite vastu eksis (Aavik 2001).⁷

Mitmes küsimuses mõtlesid samas suunas ka Aaviku kaasaegsed. Nii peab Ruth Mirov parema, õigema, „Kalevala”-sarnase eepose igatsust mitmete tollaegsete ja hilisemategi regivärsiliste poemide, kompilatsioonide, monumentaalteoste ja tõlgete algtõukeks (Mirov 2002: 461–470; Mirov 2006). Kunstluule kalevalamõõdulise loomeprintsibiga näivad kirjanikud olevat samuti nõus olnud: valdav osa XX sajandi esimese poole ilukirjanduslikust regivärsist on kalevalamõõduline. Jaak Põldmägi nimetab eesti värsiõpetuse monograafias ilukirjandusliku regivärsi meetriliste tüüpide hulgas lisaks kalevipojavärsile ja sellest lähtuval pseudoregivärsile veel üksnes ilukirjanduslikku kalevalavärssi (Põldmäe 1978: 156).

Praegusajal veidi kummastavat näidet kalevalamõõdu propageerimisest ilukirjanduses kohtame tollaegse rahvalaulude teadusliku väljaande eesõnas. Vaatamata sellele, et teoses eneses leiduvais pärisregilauludes on ohrtrasti kõrvalekaldeid kvantiteedireeglitest, rõhutab Kaarle Krohn:

„Iga taideluuletaja, kes tahab jäljendada rahvalaulu, peab kõigepealt kaks asja meeles pidama: 1) et ta ei riku nimetatud lihtsaid värsimõõdu seadusi ja 2) et ta ei sega samasse laulu eri aegade keelekujusid” (Krohn 1926: XX).

Eksplitsiitne normatiivsus on Eestis praeguseks küll raugenud, kuid Soomes innustab Kalevala Runokeele Selts tänini kõiki, sealhulgas ka eestlasi, luuletama õiges kalevalamõõdus:

„Teretulemast meie rahvusvahelisse seltsi, juhul kui oled innustunud oma emakeelest. On ju Kalevala runokeel eestlaste ja soomlaste endine ühine luulekeel. Ka nüüdiseesti keeles on võimalik kirjutada rahvalaule kalevala värsivormis.

Vanad eesti kalevalamõõdulised rahvalaulud (Vana kannel, eesti rahvalaulud) on sulle heaks eeskujuks. Paraku aga mitte eestlaste Kalevipoege, kuna seal on kasutatud ehtsat kalevala värsimõõtu ainult osaliselt. Samuti on mõned eesti regivärsid kalevalamõõdulised. [---]

Kalevala Runokeele Seltsi leheküljele Eesti luuletused võid sa saata kalevalamõõdulisi rahvalaule. Meie asjatundjad uurivad, kas värsiread on korrektsed ja kui võimalik, korrigeerivad vigu. Kui sa saadad rahvalaule rohkem, võid saada meie seltsi liikmeks, koguni MEISTRIS, KALEVALA LAULIKUKS” (KaRuSe: eesti.htm).

R. Mirov tõdeb, et „õigena” kõlava regivärsi järeleaimamist on äärmiselt raske saavutada ning selleks ei piisa sugugi värsimõõdureeglite ning põhiliste vormivõtete kasutamisest, vaid on vaja arvesse võtta mitmeidki muid stilistilisi, isegi temaatilisi komponente. Nende kriteeriumide alusel peab R. Mirov üheks õnnestunumaks regilaulujäljenduseks Villem Ridala poemi „Toomas ja Mai” (Mirov 2006: 571).

⁷ „Aga mispäraast siis yldse tarvitada värsivormi, mille tehnikat ja keelt hästi ei tunta! Enne võetagu ometi vaevaks see ära õppida!” (Aavik 2001).

Töötasin läbi Internetis leidunud katked poemi „Toomas ja Mai” XVI ja XX laulust (Ridala 2001; tekstinäide poemist on esitatud ka käesoleva artikli lisas), kokku 338 värssi. Selgus, et Ridala poem on kalevalamöödulisem mis tahes Eesti kihelkonna regilauludest: värsirõhulistest positsioonides lühikese silbiga algavaid sõnu sisaldavaid värsside hulgas vaid umbes 1% (eesti keskmine regilauludes on umbes 24%), kalevalamöödule iseloomulikke murtud värsside oli vaadeldud katketes 55% (Eesti kihelkondadest kõige rohkem on murtud värsside Lüganuse lauludes – umbes 35%), seitsmepositsioonilisi ja eellõikidega värsside ei olnud Ridalal üldse (regilauludes keskmiselt 14% ja 2%), ebareeglipäraseid värsside oli umbes 1% (regilauludes keskmiselt umbes 5%). Värsiehituse arvuliste näitajate poolt on Ridala poem eesti regilaulust palju kaugemal kui näiteks Kreutzwaldi „Kalevipoeg”, muude stiilivõtete osas näib olukord olevat jällegi vastupidine.

Jaak Põldmäe väide (1978: 151), et ilukirjanduslik regivärss on pigem lähtunud regivärsiteooriast kui rahvapärasest regivärssist, vastab vähemalt XX sajandi algupoole loomingus tõele. Mitmed ilukirjanduslikku regivärssi viljenud autoreist on ka ise rahvaehtsa regivärssiga kokku puutunud (ja mitte vähe), kuid luuleloomingus ei ole nad endale eesmärgiks seadnudki selle värsimöödu jälgendamist, vaid järgivad oma ajastu kaanonit, mille paleusteoseks oli „Kalevala” ja meetrumiks kalevalamööd. Nimetagem siin lisaks Ridala teostele M. J. Eiseni lugulaule „Kuldja” (1923) ja „Kaks kuninga poega” (1926), Gustav Suitsu ballaadi „Lapse sünd” (1922), hilisemast ajast August Annisti eepilisi teoseid „Lauluema Mari” (1966), „Karske Pireta, mahe-da Mareta ja mehetapja Maie lood” ja „Udres-Kudres, Päeva poeg” (1990).

Erandi sellest suundumusest moodustavad otseselt rahvalauluvariantide kompileerimisel loodud teosed, kus autorite juhtijaks regilaulutöötlaste kirjutamisel pole olnud ei eepos ega värsiteooria, vaid regilaul ise ja sellest tulevalt on ka laulude värssistus just niisama loomulikult kirev kui rahvasuus. Jakob Hurt asus veidi enne surma 1906. aastal koostama ilusamate regilaulude rahvaväljaannet „Vana Kannel” ning jõudis lauluvariante liites, laiendades ja Setu murdest kirjakeelde tõlkides valmis kirjutada neli laulu (Hurt 1989, vt ka Mirov 1989). Hurda ajaks polnud kvantiteedireeglite teooria Eestis oma võidukäiku veel alustanud, kuigi Krohnide ideedega võis Hurt tõenäoliselt tuttav olla. Temagi nägi vajadust laulude värsiehitust kohandada, kuid üksnes seal, kus see üleskirjutusprotsessis kannatada oli saanud (Hurt 1980: 24). Teiseks sedalaadi teoseks on Hella Wuolijoe „Sõja laul” (Wuolijoki 1986, vt ka Mirov 1986), mis on samuti ridahaaval eesti rahvalauluvariantidest kokku pandud ning keeleliselt ühtlustatud. Olles K. Krohni õpilasena kindlasti tuttav kvantiteediteooriaga, ei pidanud H. Wuolijoki siiski vajalikuks hakata rahvalaule selle järgi painutama.

Aaviku ideedest võeti osaliselt omaks ka mõte regilaulude rahvaväljaannetes kvantiteedivigu parandada. Eduard Kubjas kirjutab 1967. aastal ülevaateartiklis regilaulude rahvaväljaannetest, et nende jaoks laule redigeerides „on vaja arvestada nn. kalevalavärssi reegleid ja vigaseid värsside võimalust mööda parandada”. Selleks ajaks ilmunud antoloogiatest umbes pooltes on nii ka toimitud. Kubjas ei ole aga oma suhtumises siiski nii must-valge kui Aavik, vaid möönab, et teatud juhtudel – peamiselt regilaulus kinnistunud väljendite puhul – pole vaja parandusi teha (Kubjas 1980: 270–281).

Aaviku idee õpetada koolides regilaulude ilulugemist ainuüksi skandeerivas esituses leidis aga vastuseisu, mis käivitas ka pikaajalise teadusliku diskussiooni. See puudutas peamiselt eesti regilaulude esitusviisi (vt lähemalt Särg 2005: 94–111), kuid servapidi ka kvantiteedireeglite kehtivust neis. Reageerides tuliselt ilulugemist puudutavale ideele, süüdistas Suitsmaa (Gustav Suits) Aavikut muuhulgas selles, et too „ei ole tahtnud eesti rahvalaulu võrastavaid vabadusi ehtsaks tunnistada”, ning tegi ironilisi märkusi Aaviku normatiivsete reeglite mittekehtimise kohta ehtsas rahvalaulus (Suitsmaa 1980: 86–87).⁸ Kriitika sundis Aavikut küll pisut tagasi tõmbuma ja taaskord mõnna, et lõunaeesti laulude puhul kvantiteedireeglid seesugust tähtsust ei oma (Aavik 1980: 94–95).⁹ Vaatamata Suitsmaa kahtlustele ja märkustele oli süvenemas usk kvantiteedireeglite üldisesse kehtivusse eesti regilauludes.

Walter Anderson jõudis oma mahukas uurimuses Kolga-Jaani laulude värsiehituse kohta (Anderson 1935) järeldusele, et neis kvantiteedireeglid mõningate eranditega üldiselt kehtivad.¹⁰ Anderson tegi oma järeldused kvantiteedireeglite kehtivuse kohta siiski üksnes murtud värsistruktuuride põhjal (Anderson 1935: 192–196). Lühikeste rõhusilpide kohta käivat kvantiteedireeglit – keeldu, mis eesti regilauludes ning eriti mittemurtud struktuuriga värssides üldiselt ei kehti – W. Anderson eraldi ei puuduta. Vaatamata sellele on vististi just tema uurimuse toel kvantiteedireeglitele edaspidi lisatud sõna „statistilised”, mis on lubanud neil eesti regilaulude puhul edaspidi kehtida ilma mingisuguse takistusega. Nii on eesti regilaulu ülevaatlilikult iseloomustades pea alati juttu tehtud ka kvantiteedireeglitest. Suureks erandiks üldisest suundumusest on J. Põldmäe regivärsikäsitlus (Põldmäe 1978: 153–157).

Tsiteerin järgnevalt mõningaid käsitlusi läbilõikena eri aastakümnetest ning vajadusel kommenteerin nende kokkulangevust regivärsi empiirikaga joonealustes märkustes. 1922. aastal kirjutab emakeeleõpetaja Märt Salak eeposi käsitlevas õppevahendis (Salak 1922: 10–11):

„„Kalevala” runode vorm on samasugune, kui Soome-Karjala rahvalaulu vorm üldse. Värs seisab koos neljast trohhäusest. [---]
Nende samade reeglitega on ka ehtne Eesti rahvalaul kokkukõlas. [---]
Nagu uurijad tähele on pannud, ei esine sõna pikk esisilp kunagi ehtsas rahvalaulus värsirõhutumas kohas.¹¹ [---] Samuti ei või lühikene sõna esisilp olla värsirõhulises kohas.”¹²

⁸ Nt „Aga meie rahvalaulu skandeerija [Aavik – M. S.] pidi kokku puutama veel jubeamate meetriliste juhustega. Mitte harva ei satu värsirõhutusse taktiilangusse – *horribile dictu!* – koguni sõna pikk algussilp.... Sarnased väldet, sõna esimese tüvisilbi pikka väldet ignoreerivad väärnähted väljaspool esimest värsijalga!” jne (Suitsmaa 1980: 86–87).

⁹ Aaviku ja Suitsmaa avalik diskussioon leiab aset aastatel 1924–1925. Juba 1919. aasta rahvalaulude väljaande eessõnas kurdab Aavik, et lõunaeesti laulud „avaldavad värsivormi suhtes, osalt lõuna-murde keeleliste kuulumiste ja muhenemiste tõttu, nii suuri korratusi ja varisemisi, et neid võimatu on siirda õigeisse põhja-eestikeelseisse värssidesse vähem tunduvate parandustega” (Aavik 1919: VIII). On iseenesest huvitav, et Suitsmaa *alter ego* Gustav Suits on luuletamisel kalevalamõõtu eelistanud, olles nähtavasti eesti regivärsi kalevalamõõdutusest samas täiesti teadlik.

¹⁰ Näiteks leiab Anderson (1935: 193–194), et värsistruktuurides, kus värsi lõpus on kolmesilbiline sõna, millele eelneb kahesilbiline sõna, algab kahesilbiline sõna küllalt sageli pika silbiga.

¹¹ See on ilmne liialdus.

¹² Eesti regilauludes lühike sõnarõhusilp on värsirõhulises kohas üsna sageli.

1934. aastal kirjutab Väinö Salminen muinasluule ajalugu käsitlevas raamatus kindlasõnaliselt (Salminen 1934: 182):

„Kogu läänemeresoome rahvaste muinasluule on loodud samas värsimõodus.”

Richard Viidalepa värsiehituse käsitlus teoses „Eesti rahvaluule ülevaade” (1959) on üldiselt eesti regilaulu värsiehituse suhtes erakordselt tähelepanelik. Viidalepp kirjeldab eesti regivärsi erijooni, toob mitmeid näiteid selle kohta, et kvantiteedireeglitele mittevastavad värsid ei ole sugugi erandlikud, ning näeb värsimõodu muutumise taga keelemuutusi ja rõhuprintsiibilise luule mõju. Kuid ka Viidalepp ei saa mööda kvantiteedireeglitest (Viidalepp 1959: 121–122):

„Eesti regivärsiliste rahvalaulude ehituses on kindlaks tehtud järgmised statistilised, s.o. värsside protsentuaalses enamikus kehtivad kvantiteedireeglid:¹³

1. Esimene värsijalg on vabalt täidetav (nii silpide arvu kui nende kvantiteedi poolest). [---]
2. Värsijala tõusus ei või¹⁴ esineda lühike pearõhuline silp. [---]
3. Värsijala languses ei või esineda pikk või ülipikk pearõhuline silp (välja arvatud ühesilbilised sõnad).”

R. Viidalepa regivärsimõodu määratlus (Viidalepp 1959: 126) kõlab järgmiselt:

„...regivärsside värsimõöduna valitseb¹⁵ kvantiteeriv trohheus dünaamilise või ka toonilise rõhu toetusel. Mitmesugustel põhjustel on regivärssi tunginud rõhuprintsiibilist meetrumit.”¹⁶

Kvantiteedireeglid Eduard Laugaste ülikooliõpikus „Eesti rahvaluule” (Laugaste 1977: 144–145) annavad meile arvatavasti üsna tõeale vastava pildi selle kohta, kuidas väga pika aja jooksul õpetati regilaulu värsimõotu eesti filoloogia üliõpilastele:

¹³ Kvantiteedireeglid tõesti üldjuhul kehtivad rohkem kui 50 protsendis värssidest, ainuüksi normaaltrohheilisi värssse on juba enamasti rohkem kui 50%; ometi ei ole selliste värsside ega ka kvantiteedireeglite nimetamine eesti regivärsi iseloomustamiseks siiski piisav.

¹⁴ Jääb selgusetuks, kelle jaoks selline ajastuomane keelamisparadigma mõeldud on, ilmselt ju mitte laulikutele. Miks on sellised reeglid sõnastatud teoses, kus paar lehekülge hiljem tõdetakse, et see keeld tegelikkuses ei kehti: „küllalt paljudes värssides leiame rõhuprintsiibilisi värsijalgu kaugemal esimesest silbist” (Viidalepp 1959: 124) või „Tõstamaa pulmalaulik kasutab lauluhoos üsna ohtrasti rõhuprintsiibilisi värsijalgu” (Viidalepp 1959: 125)?

¹⁵ R. Viidalepp näitab (Viidalepp 1959: 117–118), et see väide kehtib murtud värsside ja normaaltrohheiliste värsside puhul ning et viimastes moodustab rütmi lisaks kvantiteedivaheldusele ka rõhulise ja rõhuta silbi vaheldus. Viidalepa hinnang kvantiteedivahelduse valitsemise kohta põhineb uskumusel, et eesti regivärss järgib üldjoontes kvantiteedireegleid.

¹⁶ Rõhulise printsiibi mainimine eesti regilaulu värsimõodu määratluses on XX sajandi regivärssiteooria kontekstis haruldane.

„Värsimõõdu kohta on teadlased formuleerinud viis statistilist kvantiteedireeglit.

1. Värsijala tõusus ei või olla lühikest pearõhulist silpi.¹⁷

Ehk oleks / isa / ilma/rikas (12222)

Kulda / hobu / temal/lagi (224)

Teiseks / minu / tege/mine (224)

Vigased on teine ja kolmas värsijalg, sest sattudes värsirõhulisse asendisse ei muutu laulmisel pearõhk markantsemaks, vaid oluliselt pikeneb selles lühike vokaal (muutub kvantiteet), millega kaasneb vahel sõna tähenduse muutumine, nii et laulmisel kuulukse ikka: ii(sa), oo(bu), tee(mal). [---]

2. Värsijala languses ei esine normaalselt pikki pearõhulisi silpe.

Kulda / vestu / vöö va/hella (2213)

Veaks ei loeta ühesilbilist sõna värsijala languses:

Kulda / käed ja / kulda / jalad (21122)

2. värsijala languses on pikk pearõhuline silp, mis käib teise kvantiteedireegli vastu:

Hakka/sin at/ra te/gema (323)

Ader / mul vii/maks la/gunes (2123)

3. Esimest värsijalga võib vabalt täita. Seal ei tule veaks lugeda lühikest pearõhulist silpi värsijala tõusus ja pikka pearõhulist silpi värsijala languses ega rohkem kui kahe silbi esinemist.... Kui esimene värsijalg on kolme- või neljasilbiline, ei või need kolm või neli silpi kuuluda ühte ja samasse sõnasse:

Ise siis / taha / künde/maie (2124)

Siis panin / härrad / härga/desse (1224)

4. Värsi lõpul ei või olla ühesilbilist sõna, s.t. ühesilbiline sõna ei saa moodustada viimast värsijalga ega olla viimase värsijala languses. See on erandita reegel. Kus seesugune olukord esineb, on tegemist ebatäpse üleskirjutusega või üldse ebakorrekse, dikteeritud värsiga:

Mu oma hanede / luist[a]¹⁸ (1231)

Reegli mõte on selles, et värsi lõpul ei ole algupäraselt ühesilbilist sõna. Lääne-Eestis asendatakse illatiivi lõpp -je sõnaga jo.¹⁹

Tullin ma metsast kodu jo (21221)

5. Neljasilbiline sõna moodustab kas 1. + 2. ja 3. + 4., mitte aga 2. + 3. värsijala.

Toitijada, täitijada (44).”

¹⁷ Sellele reeglile järgnevad näited on toodud reeglit mittejärgivate värsside kohta. Kui võrd Laugaste rõhuasetus kvantiteedireeglitest rääkides ongi *eksimustel* ja *vigadel*, pole reeglit järgivate näidete puudumine siinkohal üllatav; segadusse ajav on siiski, kui näited esindavad mõnikord reeglitele vastavaid, teisel järele just reeglitele mittevastavaid värsside.

¹⁸ Seitsmepositsioonilise värsi ühesilbilist lõpusõna võib küll tõlgendada sõnana, mis täidab viimase värsijala (s.o 7. ja 8. värsipositsiooni), ent ebatavaline ei ole see eesti regilauludes küll kuidagi, vaid on lääne- ja kagueesti regivärsistiili iseloomulik tunnus. Üpris erandita reegel näib olevat, et sisukat ühesilbilist sõna ei paigutata 8. värsipositsiooni.

¹⁹ Ühesilbilisi täitesõnu võib tavaliselt lugeda siiski järgmise värsi juurde kuuluvaks ja nii need enamasti üles kirjutatud ongi, kuid tõepoolest pole tundmatu esitusviis, kus selline sõna (nt *ja*) paikneb selgelt viisirea (ja seega ka värsirea) lõpus. Selle nähtuse esinemise kohta Muhu lauludes vt Oras 2001: 178–181.

Ülevaateos „Eesti rahvakultuur” (Tedre 1998: 550) iseloomustab Ülo Tedre regilaulu värsimõõtu nii:

„...regilaulu meetrum on *kvantiteeriv*: rütmi aluseks pole mitte rõhuliste ja rõhutute silpide vaheldus, vaid pikkade ja lühikeste silpide vaheldus.²⁰ Regilaulu värsimõõdu kohta kehtivad K. Krohni sõnastatud nn statistilised reeglid: lühike pearõhuline silp ei tohi olla värsijala tõusus; pikk pearõhuline silp ei tohi olla värsijala languses; neljasilbiline sõna on kas värssi alguses või lõpus (mitte keskel); viimase värsijala languses ei tohi olla ühesilbilist sõna; esimest värsijalga võib vabalt täita. Reegleid nimetatakse statistilisteks, sest nad kehtivad enamiku värsside kohta.”

On äärmiselt imestamisväärne, millise järjekindlusega on korratud eksitavat väidet, et eesti regivärsis kehtivad kvantiteedireeglid. Ühest küljest kajastub selles ajaloolis-geograafilise uurimismeetodi algkuju otsimise põhimõtte ning omaaegne hõimusedeid idealiseeriv ideoloogia, teisest küljest aga on tegemist käibetõega, mida ongi statistiliste uuringuteta raske kummutada. Rõhulise printsiibi olulisusest lääne-eesti regilaulude värsimõõdus sain aimu juba oma esimesest värsimõõdu analüüsikatses (Sarv 1997), kuid nähtuse ulatuslikkus tuli esile alles kogu Eesti regilaulu hõlmava uurimuse käigus. Eesti regilaulu värsimõõdu ajaloolise kujunemise seisukohast on kvantiteedireeglid olulised ning nende selgitamine aitab mõista murtud värsside rolli eesti regilaulus – selliselt käsitlebki Tiiu Jaago kvantiteedireegleid juba XXI sajandi rahvaluuleõpikus (Jaago 2005: 89–90). Kui aga tahetakse iseloomustada eesti regilaulu värsimõõtu läänemeresoome regilaulu kontekstis ja kvantiteedireeglitest lähtuvalt, siis võiks seda iseloomustust pigem küll alustada väide, et eesti regivärsis ei kehti lühikese rõhusilbi kvantiteedireegel. Ehk siis ligikaudu niiviisi, nagu seda tegi Kaarle Krohn oma kirjas Eisenile.

²⁰ Väide on eksitav, sest ka kalevalamõõdu puhul on trohheilise rütmi loomisel sõnarõhk kvantiteedi kõrval oluliseks rütmimoodustuskomponendiks, kuid veelgi enam eesti regilaulu puhul, kus sõnarõhud enamasti langevad kokku värsirõhkudega. Seda, et eesti regivärsi rütmi loomises osaleb siiski ka kvantiteet, näitab Ilse Lehiste analüüsi tulemus: veidi rohkem kui pooled tema valimi värsijalgadest koosnesid pika ja lühikese silbi järjendist (vt Lehiste 2000: 18).

Lisa. Villem Ridala poemi „Toomas ja Mai” XX laulu algus (Ridala 2001).

Ämmake, ägeda moori,
Tõusis aiva hommikulla,
Vara enne valge'eda.

Muil olid Mustikud murulla,
Omad Küüdnud kütke'essa,
Muude karja karjamaalla,
Oma karja karjaaias.
Läksi lehma lüpsamaie,
Kaldus vitsa võttamaie,
Kargas karja saatamaie.

Sai taha küla tänava,
Küla nurmede kohalle,
Aidade harude päälle.

Külas palju naisi noori,
Linikpäid linikulisi.
Ämma, to ägeda moori,
Saije karja vaini'ulle,
Valla naiste vaihe'elle,
Küljelle külaste naiste.
Ees oli kümme naist külasta,
Vallast viis vanada naista.
Küsisid külased naised,
Valla naised vaidelivad,
Teise otsa tütarlapsed,
Oma otsa neitsikene:
„Kus Maiekene, minija?”

Ämma kuulis, ämma kostis:
„Maieke, minijakene,
Mai magakse voode'essa,
Kalli kaasa kainalussa!”

Eidekene, hellakene,
Kullakene, kukukene,
Läksi koduje kulgemaie,
Kaarte alla kaldumaie.

Kes ta vasta või tulekse?
Tuli vasta Maiekene,
Mesimarjuka minija.

Sõnus ämm, ägeda moori:
„Kuule, Mai, minijakene,
Tooma kaasa kallikene,
Miks on saapasi verine,
Kapet hurme karvaline?”

„Eidekene, hellakene,
Mesimarja memmekene,
Eile lasksin lambakese,
Laua alta laugu talle,
Õrrelt musta kukekese,
Lakast laululinnukese,
Laudast valgepää vasika,
Sest on saapani verine,
Kapet hurme karvaline!”

Eidekene hellakene
Läksi õuesta tareje,
Säältä uksille ujusi
Ja vajusi varju alla,
Kullatseie kamberije,
Hõbetseie hoone'eie:
Veel on toas tugane talle,
Laua alla lauku talle,
Lakas laululinnukene,
Laudas valgepää vasikas.

Ämm läks söngi seadamaie:
Leidis voode'ed verised,
Linad lepakarvalised,
Hurmased udupalakad,
Padjad voodessa punased.

Eidekene, hellakene,
Sõna lausus, nii sõnusi:
„Meiekene, minijakene,
Miks on voode'ed verised?
Sina tapsid Toomakese,
Hukkasid unise kaasa!”

Maieke, Maderu neidu,
Maie, marjavarrekene,
Käed uksille ulati,
Sagarille satuteli.
Siis andis jalulle teada:
Saije sääred sirkamaie,
Labajalad laskemaie,
Kannad maada katsumaie.

Kirjandus

- A a v i k, J. 1919. Valik rahvalaule. Keelelise Uuenduse Kirjastik Nr. 24. Tartu: Istandik.
- A a v i k, J. 1933. Kuidas suhtuda „Kalevipojale”. „Kalevipoja” arvustus keelelises, vārsitehnilises, stiililises ja sisulises suhtes. Tallinn–Tartu: Istandik.
- A a v i k, J. 1980 [1925]. Rahvalauluvārsi ja selle lugemise kųsimus. – Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II. Valitud tekste ja pilte. Koostanud ja toimetanud E. Laugaste. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- A a v i k, J. 2001 [1925]. Keelelisi arvustusi. Kaks uuemat luulekogu. – ERNI. Eesti kirjanduslugu tekstides. 1924–1925. – http://www.kirmus.ee/erni/kogu/kogu_fr.html?aavi01.html.
- A n d e r s o n, W. 1935. Studien zur Wortsilbenstatistik der älteren estnischen Volkslieder. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 2./Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XXXIV1. Tartu.
- A n n i s t, A. 1966. Lauuema Mari. Kangelaslugu vanast orjaajast. Tallinn: Eesti Raamat.
- A n n i s t, A. 1970. Karske Pireta, maheda Mareta ja mehetapja Maie lood. Pere-konnaballaade vanast orjaajast. Tallinn: Eesti Raamat.
- A n n i s t, A. 1990. Udres-Kudres, Päeva poeg. Rahvalegende ja mēlestusi vanast orjaajast. Tallinn: Eesti Raamat.
- E i s e n, M. J. 1923. Kuldja. Tartu: Postimees.
- E i s e n, M. J. 1926. Kaks kuninga poega. Lugulaul Eesti muistsest ajast. Tartu: Postimees.
- H u r t, J. 1980 [1906]. Kuidas tuleb vanu rahvalaulusid ilulugemiseks vālja anda? – Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II. Valitud tekste ja pilte. Koostanud ja toimetanud E. Laugaste. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- H u r t, J. 1989. Neli keelt „Vanast Kandlest”. Koostanud R. Mirov. Tallinn: Kunst.
- J a a g o, T. 2005. Rahvalaul. – Regivārsist netinaljadeni. Sissejuhatus rahvaluulelle. Koostanud M. Metsvahi, Ū. Valk. Tallinn: Koolibri, lk 79–90.
- K a R u S e = Kalevalan Runokielen Seura ry. – <http://www.karuse.info/>.
- K r o h n, K. 1926. Eesti rahvalaulude vārsimōōdust. – Eesti rahvalaulud Dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. Toimetanud M. J. Eisen, K. Krohn, V. Alava, O. Kallas, W. Anderson, V. Grünthal. Esimene kōide. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, lk XVI–XX.
- K u b j a s, E. 1980 [1967]. Rahvalaulule kohta esteetilises kultuuris! – Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II. Valitud tekste ja pilte. Koostanud ja toimetanud E. Laugaste. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- L a u g a s t e, E. 1977. Eesti rahvaluule. Tallinn: Valgus.
- L e h i s t e, I. 2000. Eesti rahvalauluvārsi õige kuju. – Keel kirjanduses. Eesti mōtetelugu 36. Koostaja J. Ross. Tartu: Ilmamaa, lk 15–19.
- M i r o v, R. 1986. Hella Wuolijoe kokkupuuted rahvaluulega ja regivārsiline poem „Sōja laul”. – H. Wuolijoki, Sōja laul. Tallinn: Eesti Raamat, 1986, lk 47–69.
- M i r o v, R. 1989. Jārelsōna. – J. H u r t, Neli keelt „Vanast kandlest”. Tallinn: Kunst, 1986, lk 75–97.
- M i r o v, R. 2002. Sōnast sōnasse. Tallinn–Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.
- M i r o v, R. 2006. „Kalevipoja” parandamisest ja Ridala ųmberluulendusest. – Looming, nr 4, lk 569–581.
- O r a s, J. 2001. Muhu regilaulu rųtmid. – Regilaul – keel, muusika, poeetika. Toimetajad T. Jaago, M. Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 153–194.

- Põldmäe, J. 1978. Eesti värsiõpetus. Tallinn: Eesti Raamat.
- Ridala, V. 2001 [1924]. Toomas ja Mai. – ERNI. Eesti kirjanduslugu tekstides. 1924–1925. – http://www.kirmus.ee/erni/rmtk/rida/toom_ftx.html.
- Salak, M. 1922. Kalevipoeg ja Kalevala. Õppeabinõu. Tallinn: K./Ü. Kool.
- Salmiinen, V. 1934. Suomalaisen muinaisrunojen historia I. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 198. Helsinki.
- Sarv, M. 1997. Keele mõju regilaulu värsimõõdule (Kullamaa). – Maa ja ilm. Pro Folkloristica V. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 103–115.
- Sarv, M. 2008. Loomiseks loodud: regivärsimõõt traditsiooniprotsessis. Eesti rahvaluule arhiivi toimetised 26. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Suits, G. 1922. Lapse sünd. Uusi keeli vanal kandlel. Tallinn: Varrak.
- Suitsmaa (Gustav Suits) 1980 [1924]. Meie rahvalaulu skandeerimine. – Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II. Valitud tekste ja pilte. Koostanud ja toimetanud E. Laugaste. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Särg, T. 2005. Eesti keele prosodia ning teksti ja viisi seosed regilaulus. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. – <http://www.utlib.ee/ekollekt/diss/dok/2005/b17338311/sarg.pdf>.
- Tedre, Ü. 1998. Rahvalaulud. – Eesti rahvakultuur. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 548–564.
- Viidalepp, R. 1959. Eesti rahvalaulude poeetika ja keel. – Eesti rahvaluule ülevaade. Toim. R. Viidalepp. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 116–177.
- Wolijoki, H. 1986 [1914]. Sõja laul. Redigeerinud, kommenteerinud, saate- ja järelsõna kirjutanud R. Mirov. Tallinn: Eesti Raamat.

Metre and Sense of Kinship: Rules of Quantity in the Estonian *regilaul*

Keywords: *regilaul*, metre, Kalevala metre, Finnish-Estonian cultural relations

The 20th-century descriptions of the metre of the Estonian *regilaul* verse are reviewed and juxtaposed with the results of verse analysis. As is revealed by statistics, here the Kalevala metre occurs mixed with the syllabic-accentual metre, i.e. all over Estonian territory both principles participate in the rhythmic structure of the *regilaul* verse. Although the original verse pattern of the Estonian *regilaul* can, hypothetically, be seen in the Kalevala metre, and its historical development is, indeed, closely bound with rules of quantity, the song material recorded in the late 19th and early 20th centuries is ruled by word stress rather than by quantity. The article demonstrates that in the wake of the earlier studies of the Finnish runos and supported by an upsurge of the kinship ideology in the early 20th century, the rules of quantity characteristic of the Kalevala metre gained a disproportionately dominant position, sounding normative in the canonical description of the Estonian *regilaul* verse.

As verse analysis used to be extremely cumbersome in the pre-computer era and the only in-depth analysis of the structure of the *regilaul* verse, authored by Walter Anderson in 1935, was based on the material of just one parish (Kolga-Jaani), the belief in the general validity of the rule of quantity in the Estonian discourse of the *regilaul* became established for a whole century.

Mari Sarv (b. 1972), PhD, senior researcher, Estonian Folklore Archives, Estonian Literary Museum, mari@sarv.ee